

Mi készül?

Karátson Endrével Szilágyi Zsófia beszélget

KARÁTSON
ENDRE

– A 2012-es Könyvfesztiválra jelenik meg a *Retúrjegy*. Jó lakásom az irodalomban. Mire utal a cím első fele, és mire a másik, egyszerűbben: miről szól ez a 456 oldalas, új könyv?

■ Emlékezem a magam módján az 1956-os emigrációra. Sokan adtak már számot róla politikai, történelmi szempontból, erkölcsiből, s érzelmiből szintűgy, lát-szatra nagyjából összegezve az idevágó ismereteket. Hol önigazolás, hol önvád hatja át a tanúk beszámolóit, közös jellemzőjük azonban a hiány hangoztatása, negatívumként uralkodó központba állítása. Kivételt képeznek azok, akik az általános tehetetlenkedésből kiutat az alkotó cselekvésben kerestek. Ezek szervezték meg azokat a szellemi központokat, ahol megszületett a nyugati magyar irodalom. Magam ehhez a nemzedékhez kötődtem, osztottam nézetét, miszerint „itthon” is lehet olyan magyar kultúrát teremteni, amely hozzátehet egyet s mást az otthonihoz. Az én módim, amit ebben a könyvben felidézek, abban állt, hogy az emigrációt szellemi kalandnak tekinttem.

Több mint fél évszázada abba a nyugati világba csöppentem, amely több századon át, s egyre erősebben hivatkozási alapot nyújtott a fejlődni vágyó hazai szellemiségnek. Amely a mintát saját otthonos helyéről, vagyis kívülről méltatta. Nekem viszont, új helyzetemben, a külföldi „mintán” belül kellett élnem és gondolkodnom. Idegenként. Könyvem azt mondja el, hogyan próbáltam múltamat nem megtagadva, úgy megkettőződni, hogy a külföldi környezet jelenében tevékeny részt vegyek. Ha nem az irodalomban keresem a megoldást, nyilván melléfogok. Irodalmárként, professzorként, íróként viszont az idegenségből kínos léthelyzet helyett ösztönző témát faragtam.

Úgy gondoltam, a szovjet birodalom összeomlásakor, hogy ezzel a furcsa szabadalommal visszatálok oda, ahonnan negyven évvel ezelőtt eljöttem. Nyugati nemzedéktársaimmal együtt azt vettük észre, hogy az ismerős ajtók mögött gyakran mások laknak. Könyvem záró része ezt a fáradtságos hazatérést próbálja elemez-

ni, azon örvendezve, hogy az irodalom megmarad jó lakásomnak, és hogy az Európai Uniónak köszönhetően Párizs és Budapest között a retúrjegy mindkét irányban szabadon használható.

– *A Retúrjegy többször utal az Otthonok című kétkötetes, 2008-ban Szépiró Díjjal jutalmazott kötetre. Mennyiben kapcsolódik ez a mostani könyv ehhez az előzményhez?*

■ Annyiban mindenképp, hogy a három kötet egyazon ember emlékeivel hozakodik elő. Ez az ember 1956 november végéig Budapesten élt, azóta pedig Párizsban él, 1969 óta ingázik Párizs és Budapest között. Ugyanarról a magyar emigránsról viszont, aki Franciaországban házasodott és ottani egyetemeken lett professzor, többféle szempontból lehet szólni. Az *Otthonok I–II.* az életút eseményeire fókuszál, halálra, életre, családra, szerelemre, barátságra, a régi s az új világ otthonaira, társadalmi kihívásaira stb. Kimaradt onnan a szellemi életút, amely Nyugatra érkezéssel megnyílt, s amelynek állomásait aztán már nagyjából magam jelöltem ki a térképen. Nem függetlenül, persze, a kor divatjától, amelyet az 1968 táji roppant megújulási energia hatott át, számomra hol vonzóan, hol ellenszenvesen. *A Retúrjegy. Jó lakásom az irodalomban* voltaképpen intellektuális Bildungsromanom. Meg-elevenednek benne kulturális tevékenységeim: olvasás, írás, tanítás; kulturális környezetem: École Normale Supérieure, Hollandiai Mikes Kelemen Kör, egyetemi katedrák; esszéportrék a választott írótestvérekről, Borgesről, Kafkáról, Beckettről, Nabokovról, Camus-ról, mindezek azonosságépítő műhelyem díszletfalai között eseménysort képezve. Alkalmat nyújtva az idegenség s az irodalom közti bensőséges kapcsolatok körvonalazására. Regényfigurák és eleven társak portréinak egybegyűrésére. Az erdélyi múlt álomszínpadra léptetésére. Miközben múlik az idő, mesterkedik, majd lebomlik a béketábor, s egy új világ helyett egy másvilág tárul fel.

Ha úgy tekintjük, hogy a *Retúrjegy* a magyar másképpen gondolkodás egyik hiányzó fejezetét pótolja, a könyv önmagában is érdekes olvasmányt nyújthat.

– *A kötetben szinte végig a szerző és elképzelt olvasója beszélget, vitatkozik egymással. Olyan életszerűen, hogy néha el is felejtetem, mindkettő Karátson Endre maga. Miért épült be az olvasó a szövegbe, nélküle magányos lett volna a szerző? És hol a helye ezek után az összes többi, valóságos olvasónak?*

■ Pokoli unalmas lett volna nem egyszer elvont szellemi fejlődésrajzot simán, egyes szám első személyben közrepasszírozni. Az olvasó világra hozatala lehetővé tett egy eleven párbeszéd formát, mely hol interjú, hol szócsata, hol ugratás vagy kiszorítás. Erőltetés nélkül szökteti tovább is, másfele is a szóban forgó gondolatot, észrevétlenül ad alkalmat témaváltásra, kitérőkre, cseles szerválásra, a labda kaján lecsapására. Így működik Diderot *Jacques le Fataliste*-ja, hajdan ez a forma megigézett.

Sorozatgyilkosnak nevezem az olvasót, játékos önvédelemből azzal szemben, aki egyre-másra csúffá teheti a szerző állításait, felkoncolhatja nézeteit. Ahogy mindkét fél mondja a magáét, felsejlik a beépített kritikai szempont személyisége is. Bizalmatlanul feleselő, inkább hagyományörző figura száll szembe az újításokra kíváncsi, azoknak előítélet nélkül szállást biztosító, illetve biztosítani óhajtó szerzővel. A könyv végén már valóságos szereplőkként tűnnek el a színről.

Azt hiszem, a valóságos olvasók szabadságát növelik. Minden nézeteltérésnél ez utóbbiak maguk dönthetik el, hogy kinek adnak igazat, kivel szemben foglalnak állást. Az is előfordulhat, hogy az őket személyesen érdeklő kérdésekről a valóságos olvasók önmagukkal is vitába szállnak. Elmét lehet-e hatékonyabban csiszolni?

– *Megszakadt, kihűlt barátságokról, csalódásokról, ügynökjelentésekről is esik szó a kötetben – számíthatnak-e nagy leleplezésekre a Retúrjegy olvasói?*

■ Minden rég le van leplezve, csak gyakran nincs kimondva. Én inkább jellemző portrék írásával kísérleteztem, hol ironikusan, hol elismerő baráti szeretettel. Az ügynökjelentések megérttek egy groteszk felfuttatást. Ki-ki miként érdemelte, úgy gondolt a szerző rája, áldás a karátson-fára. ■■■

■ **Szilágyi Zsófia** (1973): a *Kalligram* folyóirat szerkesztője, az ELTE tudományos munkatársa. Legutóbbi kötete: *A továbbélő Móricz* (Kalligram, 2009).